

AMIR TEMUR DAVLAT BOSHQARUV

Soatova Barchinoy

TDPU Gumanitar fanlar fakulteti tarix yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada Amir Temur davlatining boshqaruvining o'ziga xos jihatlari va xususiyatlarini tahlil qilinadi Amir Temur davlatidagi lavozimlar siyosiy jarayonlarning yoritilishi shu davrda yashagan va ijod qilgan yozuvchi shoirlarning asarlari manba bo'lib xizmat qiladi bundan tashqari keyingi davrlarda Amir Temur davlatining o'rganish ishlari keng yo'lga qo'yilishi bu haqida keng ma'lumotlar o'rganishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Sharafiddin Ali Yazdiy, Zafarnoma, To'xtamishxon, Temur tuzuklari.

Annotation: The article analyzes the specific aspects and features of the administration of the state of Amir Temur, the positions in the state of Amir Temur, the coverage of political processes, the works of writers and poets who lived and created during this period serve as a source, in addition, the study of the state of Amir Temur will be widely launched in the following periods, extensive information about this helps to learn.

Key words: Amir Temur, Sharafiddin Ali Yazdi, Zafarnoma, Tokhtamysh Khan, Temur's tuzuklari.

Аннотация: В статье анализируются конкретные аспекты и особенности управления государством Амира Темура, положения в государстве Амира Темура, освещение политических процессов, произведения писателей и поэтов, живших и творивших в этот период, служат источником источник, кроме того, в последующие периоды будет широко развернуто изучение государства Амира Темура, обширные сведения об этом помогают узнать.

Ключевые слова: Амир Темур, Шарафиддин Али Язди, Зафарнама, Тохтамыш-хан, тузуклари Темура.

Amir Temur mustaqil, kuchli, yaxlit, qat'iy siyosatga ega davlat bar- po etishga muvaffaq bo'ldi. Amir Temur davrida davlatchilik an'analari, davlat boshqaruvi tizimi yuqori darajaga ko'tarildi. U mahalliy ham- da o'z davrining boshqa davlatchilik an'analarning eng yaxshi jihatni o'z davlatchilik tizimida mujassam qila oldi. Shubhasiz, mamlakatda Amir Temurning o'zi hokimi mutloq bo'lgan. Shu bilan birga, Amir Temur turkiy-mo'g'ul an'analari, mavjud siyosiy vaziyat, tegishli kuch- lar mavqeyi va manfaatlari, qabul qilingan taomilga muvofiq chingiziy- lar xonadonidan bo'lgan Suyurg'atmishni (1370-1388), so'ngra uning o'g'li Mahmudxonni (1388-1402) xon sifatida taxtga o'tkazgan. Amir Temurning o'zi amir unvoni bilan cheklanib qo'ya

qolgan. Keyinchalik, chingiziyulardan bo'lgan Qozonxonning qizi Saroymulxonimga (1337- 1408) uylanishi munosabati bilan xon avlodiga qarindosh «ko'ragon», ya'ni kuyov unvonini olgan. Bu ham uning mavqeyini rasman mustah- kamlanishiga xizmat qilgan.¹

Ma'lumki, qurultoy (mo'g'ulcha-kengash) qadimdan turkiy, mo'g'ul qabilalari ichida eng muhim masalalar bo'yicha chaqiriladigan o'ziga xos katta kengash hisoblangan. Turkiy udumlarga ko'ra, odatda, davlat boshliqlari aynan qurultoyda saylangan, ular oq kigiz ustiga o'tkazilib, yuqoriga ko'tarilgan. Oq kigizning to'rt uchini eng nufuzli amaldor, diniy arboblarning ko'tarishiga haqli bo'lishgan. Qurultoyda barcha qabila boshliqlari, eng nufuzli amaldorlar, diniy arboblarning, sarkardalar ishtirok etishgan. Qurultoyda taxtga o'tkazilgan kishi qonuniy hukmdor sifatida tan olingan. Amir Temur ham shu an'anaga sodiq holda 1370-yil 11-aprelda ay- nan qurultoy hukmi bilan Movarounnahr hukmdori deb e'lon qilinadi. Temur qurultoyning mavqeyi va ahamiyatini yaxshi anglagan holda, qolaversa, saltanatni boshqarish, davlat asoslarini mustahkamlash, eng muhim qarorlarni qabul qilishda qurultoy institutini saqlab qoladi va undan unumli tarzda foydalanadi. Qurultoyni faollashtirish orqali dav- latchilik asoslari ham takomillashib bordi.

Sharafiddin Ali Yazdiy o'zining «Zafarnoma» asarida Amir Temur tomonidan keyinchalik Qarshi, Samarqand, Qorabog' va bosh- qa yerlarda o'tkazilgan qurultoylar haqida ham so'z yuritgan. Xususan, 1390-yilgi qurultoyda viloyat dorug'alari va beklar ham bevosita ishtirok etishgan. Oltin O'rda xoni To'xtamishxon bilan munosabatlari yechimi borasidagi masala ham qurultoyda ko'rib chiqilgan. Qurultoy o'ziga xos oliy darajadagi maslahat kengashi hamda vakiilik organi bo'lgan. 1403-yil oxirlarida o'tkazilgan olim-u ulamolar ishtirokidagi katta qurultoy ham manbalarda alohida qayd etiladi.²

Yuqorida ta'kidlanganidek, qurultoyda nafaqat lashkarboshilar, amirlar, davlat amaldorlari qatnashgan, balki olim-u ulamolar ham unda o'z fikr-mulohazalarini bildirishgan. Tajribali kishilar lashkarbos- hilarga, markaziy va mahalliy davlat amaldorlariga maslahatchi etib tayinlangan. Nizomiddin Shomiy o'zining «Zafarnoma» asarida Amir Temurning qurultoyni yanada faollashtirganligini, olim-u- ulamolarni davlat ishiga tortilganini ta'kidlaydi. Yana Amir Temur ulamolarga mu- rojaat qilib, unga ularning maqtov yog'dirishlari emas, to'g'ri maslahat berishlari lozimligini ham uqtiradi. Amir Temur olimlarni ham davlat ishlariga tortib, ularga alohida hurmat ko'rsatgan. Nizomiddin Shomiy bu xususda quyidagilarni yozgan edi: «Amir Temur Sohibqiron bir guruh taniqli va diyonatli olimlardan tanlab, ular- ning har birini devoni a'lo tomonidan bir amin bilan mamlakat chek- kalaridan biriga nomzod qildi, toki ular tayin etilgan tomonga jo'nab, mamlakat ishlarining tagiga

¹ Abdullaahad Muhammadjonov "Amir Temur va Temuriylar saltanati" Toshkent. 2001.

² B. J. Eshov, A. A. Odilov O'zbekiston tarixi II kitob (XIV asr o'rtalaridan - XIX asr ikkinchi yarmigacha) 2020-yil.

yetsinlar, agar bironta mazlumga zulm yetgan bo'lsa yoki biron o'ziga zo'ravonlik ravo ko'rilgan bo'lsa, zarar tekkanini mazlumlar oyog'idan chiqarib, ulardan zo'rlik bilan olingan narsa isbot qilinsa, o'sha tomonda bo'lgan xazina molidan ularga qaytarib bersinlar, bo'lgan ahvolni yozib olib qaytsinlar va arz izzatgohiga yetkazsinlar, toki bundan keyin u zulm qoidalarini ulardan yiroqlashtirsinlar».

Amir Temur garchi hokimi mutloq bo'lsa-da, mamlakatda adolat g'oyalariga sadoqat, qonun ustuvorligini ta'minlash borasida uning faoliyatini saqlab qolgan hamda amaliy hayotda bu hol o'z isbotini topgan. Amir Temur Hindiston yurishidan avval, 1398-yil oxirlarida bu xususda qurultoy chaqirgan. Ushbu qurultoyda yurish bilan bog'liq masalalar, yuzaga kelgan vaziyat tahlil etilgan. 1403-yil oktabrda Shirvon (Ozarbayjon)da Amir Temur Boylaqon shahrini qurib bitkazadi. Shahar bir oy davomida barpo etiladi. Shundan so'ng Araks daryosidan Boylaqon tomonga ariq (kanal) qazib keltiradi. Amir Temur ushbu obodonchilik qurilish ishlarini nihoyasiga yetkazgach, aynan shu yerda katta qurultoy chaqiradi. Unda ko'plab taniqli davlat arboblari, diniy ulamolar, mamlakatning turli hududlaridagi nufuzli amaldorlar tashrif buyurishadi. Tarixiy manbalarning guvoh berishi-cha, aynan shu qurultoyda Amir Temur ulamo, olim, donishmandlarga murojaat qilib, jamiyatda adolat va qonun ustuvor bo'lishiga ko'mak berishga chaqiradi. Keyinchalik har bir viloyat, hududga olim, ulamo, donishmandlardan iborat vakillik kengashlarini jo'natadi. Ular esa, o'z navbatida, haqiqiy ahvolni o'rganishlari hamda tegishli chora ko'rishlari kerak bo'ladi.³

Qurultoydan keyingi o'rinda davlat majlisi (kengash) turgan. Bu xususda Amir Temurning «Tuzuklar»ida ham xabar beriladi. Ushbu kengash ikki ko'rinishda chaqirilgan. Katta kengash tinchlik paytida, Samarqanddagi amir saroyida o'tkazilsa, kichik kengashlar odatda harbiy yurishlar vaqtida, katta janglar oldidan chaqirilgan. Unda hukmdorning eng yaqin va sadoqatli kishilari ishtirok etishgan. Ba'zan bu kengashlar tegishli masala bois maxfiy tarzda ham o'tkazilgan. Albatta, bu kabi kengashlarning o'tkazilishi ulkan saltanatdagi ahvol, mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy holatdan boxabar bo'lish, saltanat qonun-qoidalari qanchalik amalga oshayotganligidan xabardor bo'lishda katta ahamiyat kasb etar edi.⁴

Xulosa

Amir Temur va Temuriylarning boshqaruvi shakli asosan yakka hukmdor tomonidan boshqarilgan bo'lib ularda devon va dargoh faoliyat ko'rsatgan Temuriylar davlati ko'plab hududlarni egallagan bo'lib bu davlatning mustahkam bo'lishiga yo'l qo'ymagan chekka hududlardagi xalqlar ko'p hollarda mustaqillika erishga harakat qilgan va ko'p isiyonlar qo'zg'olonlar ko'targanlar. Amir Temur davlatining ilm fanga qo'shgan xissasi beqiyos hisoblanadi. Bu davrda ijod qilgan yozuvchilar ko'plab

³ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi Ikkinchi kitob 2-qism. Andijon, 1998 y.

⁴ B. J. Eshov, A. A. Odilov O'zbekiston tarixi II kitob (XIV asr o'rtalaridan - XIX asr ikkinchi yarmigacha) 2020-yil.

ijodkorlar faoliyatlari yangi ilmiy meroslarni qoldirib ketganlar. Bu manbalar Temuriylar davri manbashunoslikida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaahad Muhammadjonov "Amir Temur va Temuriylar saltanati" Toshkent. 2001.
2. J. Eshov, A. A. Odilov O'zbekiston tarixi II kitob (XIV asr o'rtalaridan - XIX asr ikkinchi yarmigacha) 2020-yil. 15-b
3. Turg'un Fayziyev "Temuriylar shajarasi" Toshkent. 1995-yil
4. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi Ikkinchi kitob 2-qism. Andijon, 1998 y.
5. Sagdullayev A.S., Aminov B.B., Mavlonov O'.M., Norqulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. - T., 2000 yil.